

## TASVIRY SAN'AT FANLARINI O'QITISHDA TA'LIM VOSITALARI, BOSHQA FANLAR BILAN BOG'LANISHI VA NAZARIY ASOSLARI

Avliyakulova Nafisa Muzafarovna,  
Buxoro davlat universiteti

*Annatsiya. Ushbu maqolada tasviriy san'at fanlarini o'qitishning texnik vositalari bilan o'qitish hamda talabalarni zamonaviy texnik vositalarni qo'llashning pedagogik asoslari, bilimlari bilan qurollantirish va ularni amaliy ish faoliyatida samarali qo'llashga o'rgatish orqali Tasviriy san'at fanlarini o'qitishning boshqa fanlar bilan bog'lanishi va nazariy asoslari yoritib berilgan.*

*Kalit so'zlar: taraqqiyot, mutaxassis, qobiliyatlilik, iste'dod, tabaqalashtirish, ko'rgazmalilik.*

## ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ПРЕПОДАВАНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА, СВЯЗЬ С ДРУГИМИ ПРЕДМЕТАМИ И ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА

Авлиакулова Нафиса Музафаровна,  
Бухарский государственный университет

*Аннотация. В данной статье объясняется связь преподавания с другими дисциплинами и теоретическими основами преподавания изобразительного искусства с использованием технических средств обучения и оснащения студентов педагогическими основами и знаниями использования современных технических средств и обучения их эффективно использованию их в практической трудовой деятельности.*

*Ключевые слова: развитие, специалист, способности, талант, дифференциация, эксгибиционизм.*

## EDUCATIONAL TOOLS FOR TEACHING FINE ARTS, RELATIONSHIP WITH OTHER SUBJECTS AND THEORETICAL FRAMEWORK

Avliyakulova Nafisa Muzafarovna,  
Bukhara State University

*Annotation. This article explains the connection between teaching and other disciplines and the theoretical foundations of teaching fine arts using technical teaching aids and equipping students with the pedagogical foundations and knowledge of using modern technical means and teaching them to use them effectively in practical work activities.*

*Key words: development, specialist, abilities, talent, differentiation, exhibitionism.*

**Kirish.** Yangi O'zbekistonimiz rivoji, taraqqiy etishi eng ilg'or davlatlar safida bo'lishi uchun, ya'ni bugungi jamiyatimiz oldiga qo'ygan buyuk maqsadlarga ezgu niyatlarga erishish, jamiyatimizni yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti va istiqbolli amalga oshirilayotgan islohotlar taqdiri ko'p jihatdan zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali, ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas bog'liq.

Hayotimizning barcha jabhalarida bo'lgani kabi ta'lim va tarbiyada ham ulkan o'zgarishlar yuz bermoqda. 2020 yil 25 dekabr kuni yurtimizda birinchi marta "O'zbekiston yoshlari forumi" tashkil etildi. Forumda yurtboshimizning shaxsan qatnashishi, so'zlagan nutqlarida yoshlarni Vatanimizning eng katta boyligi va bebaho xazinasiga qiyoslagani, pandemiyani o'z boshidan o'tkazayotgan og'ir sinovli kunlarda ko'rsatgan mardlikni, jasoratni yuksak e'tirof etganidan dalolatdir. Shuning uchun aynan yoshlarimiz ikki davr-bugun va ertamiz, kelajagimiz vakillari, kelajagimiz yaratuvchilari hisoblanadi. Unib-o'sib kelayotgan yosh avlod xalqimiz, millatimiz davomchilari bo'lish bilan birga Vatanimizning eng katta boyligi va tayanchi, ustunlari ekanini barchamiz yodda tutishimiz lozimdir.

Yurtimiz aholisining 60 foizdan ziyodini tashkil qilayotgan yosh avlodning hayotiy manfaatlarini, ehtiyojlarini ta'minlash, ularning ezgu orzu-umidlari, intilishlarini ro'yobga chiqarish uchun shart-sharoit yaratish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir.

2020 yil 23 sentyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidneti Sh. Mirziyoyev tomonidan imzolangan O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 4-moddasiga ko'ra davlatimizda ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar quyidagilardan iborat:

ta'lim ustuvorligining tan olinishi;

ta'lim olish shaklini tanlash erkinligi;

ta'lim sohasida kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi; ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi; ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarining singdirilganligi; ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati; ta'limning uzluksizligi va izchilligi; o'n bir yillik ta'limning hamda olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o'rta ta'limga tayyorlashning majburiyligi;

davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi; o'quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi; insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi; jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi; ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi; bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi; ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi;

ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik. Yuqoridagi qonunning 10-moddasida professional ta'lim tizimi ham yortilgan bo'lib, unga ko'ra yurtimizda quyidagi shakllardagi professional ta'lim turlari mavjuddir.

Metodlarning o'rganganlik darajasi. O'qitishning texnik vositalari bilan o'rganishdan maqsad talabalarni zamonaviy texnik vositalarni qo'llashning pedagogik asoslari, bilimlari bilan qurollantirish va ularni amaliy ish faoliyatida samarali qo'llashga o'rgatishdir. O'qitishning texnik vositalari mahsus didaktik materiallar (axborot manbalari) va qurilmalar (turli xil a'ratlar va mashinalar) majmuidan iborat bo'lib, o'qitish jarayonida to'g'ri va teskari bog'lanish kanallarini jadal ishlashini ta'minlaydi.

O'qitishning texnik vositalari fanini o'rganish va uni o'quvchilar tomonidan mashg'ulotlarda qo'llash quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- ko'rgazmalilikni o'qitish jarayonida samarali qo'llash;
- uzatiladigan axborotni o'ptimallashtirish;
- o'quvchilarga bilim, o'quv va ko'nikmalarni o'zlashtirish samaradorligini oshirish;
- o'qitish texnik vositalarini asosiy vazifasi – o'qitish jarayonini samara-dorligini oshirishdir.

O'qitishning ta'lim vositalarining didaktik asoslari.

Fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan hozirgi davrda o'quvchi va o'qituvchining mehnat unumdorligini oshirish, ya'ni o'quv- tarbiya jarayonini jadallashtirish masalasi pedogogika fanining asosiy vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda . Xarhaqiqat, fan-texnikaning rivojlanishi tufayli o'quvchilarga yetkazilishi zarur bo'lgan axborot miqdori nihoyatda ko'payib bormoqda. Bu axborotni o'quvchilarga an'anaviy usul va vositalar yordamida yetkazib berish esa murakkablashib bormoqda. Shunga qaramay ko'pgina ilmiy kashfiyot va yangiliklarni ma'lum asbob va apparatlar vositasida yoritib berish ta'lim jarayonini ancha osonlashtirishi mumkin.

Bunday sharoitda o'quv muddatini o'zgartirmay o'quv-tarbiya jarayonini optimallashtirish, talabalarga puxta va chuqur bilim berish, ularda mustaqil ravishda bilim olish ko'nikmalarini hosil qilish kabi vazifalarni amalga oshirishda ta'limning texnik vositalari alohida o'rin to'tadi.

Texnik vositalar bilan jihozlangan mahsus o'quv honalari-avtomatlashtirilgan auditoriyalar, zallar bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Har bir mavzu material bo'yicha texnik vositalardan foydalanish metodikasi aniq va puxta ishlab chiqilgan va amalda sinalgan bo'lishi lozim, ularga xos mahsus didaktik materiallar esa uzluksiz ravishda takomillashtirilib borilishi zarur. Inson faoliyatida texnikaning qo'llanilishi, ayniqsa uning o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirish maqsadida ishlatilishi o'ziga xos omillarga egadir. Bu omillar birinchidan, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining keskin o'zgarishiga, ikkinchidan, o'quvchiga yetkazilishi kerak bo'lgan voqea va xodisalarning chuqurroq o'rganilishi va o'zlashtirilishiga zamin tayyorlashdan iboratdir.

Tadqiqot natijalari. Dasr jarayonida o'qituvchining faoliyati asosiy ahamiyatga ega. O'qituvchi o'quvchiga o'z predmeti bo'yicha muayyan ma'lumotlarni yetkazish bilangina cheklanib qolmay, ularni idrok qilishga, mustaqil ishlashga o'rgatmog'i lozim. Ana Shu muammolarni xal qilishda texnik vositalar va eletron hisoblash texnikasining roli kattadir.

Didaktikaning barcha prinsiplari texnik vositalardan foydalanib tashqil qilingan o'quv-tarbiya jarayonida yuqori samara beradi. O'quv jarayonini tashqil etishdagi barcha pedogogik talablar ana Shu didaktika prinsiplarida o'z ifodasini topadi. Shu principlar asosida texnik vositalardan foydalanilgandagina ko'zlangan maqsadga erishish mumkin.

Pedogog-olimlarning izlanishlari ta'limning texnik vositalari va hisoblash texnikasi yordamida didaktikaning quyidagi masalalarini xal qilishga erishish mumkinligini ko'rsatdi:

- ta'limning ilmiylik va sistemaliligini ta'minlash;

- ko'rgazmalilikni oshirish;
- o'quvchilarning bilim olishga ishtiyoqini oshirish;
- o'quvchilarning chuqur va mustahkam bilim olishini ta'minlash;
- o'quv materialni o'rganish va o'zlashtirish sur'atini tezlashtirish;
- ta'limni individuallashtirish;
- bilimlarning o'zlashtirilishini nazorat qilish sistemasini amalga oshirish;
- ma'lumotni uzatish va o'quvchi tomonidan qayta ishlash sur'atini oshirish;
- o'quvchilarning darsga bo'lgan e'tiborini kuchaytirish;
- o'quvchilarda mustaqil bilim olish malaka va ko'nikmalarini hosil qilish.

Ko'rgazmalilikning ilmiy asoslari rus olimi I.P. Pavlov tomonidan ishlab chiqilgan. Bu nazariya olim tomonidan kiritilgan birinchi va ikkinchi signal sistemalariga asoslangan. Pavlov fikricha hissiyot, qabul qilish va tasavvur etish tuyg'ulari hodisa va predmetlarning tashqi tomonini inoikos etadi. Hodisalarning ichki o'zaro aloqasi esa bilish jarayonining ikkinchi pog'onasi bo'lmish tafakko'r qilish orqali amalga oshadi. Mana Shu xollarni e'tiborga ogandagina ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish mumkin.

Axborotni uzatish va qabul qilishda ishlatiladigan texnik vositalar vazifasi, tuzilishi, ishlash prinsipi, uning odam sezgi organlariga ta'siri, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida «qaytar aloqani» taminlashi va boshqa hususiyatlariga ko'ra klassifikatsiya qilinadi.

Axborot beruvchi texnik vositalar jumlasiga tovush texnikasi qurilmalari, turli diaproektorlar, kinoprektorlar, radio, televedenie, videomagnitafon, videoproigrivetellar xamda o'quv plakatlari, namoyish qilish stendlari, laborotoriya qurilmalari, modellar, maketlar kiradi. Bundan tashqari, o'quvchilarga ma'lum o'quv material bo'yicha konsul'tativ ma'lumotlar beradigan qurilmalar xam axborot beruvchi texnik vositalar jumlasidandir.

Barcha nazorat qiluvchi texnik vositalar aniq bir o'quv material bo'yicha o'quvchi bilimni tekshirishga mo'ljallangan. Bu apparatlar nazorat qilish va O'z-o'zini nazorat qilish vositalari turlariga bo'linib, tanlash va yozma ravishda javob berish sistemalari asosida ishlaydi. Yordamchi texnik qurilmalarga o'qituvchi va o'quvchi mehnatini yengillashtiruvchi turli mehanizatsiyalashtirilgan va avtomatlashtirilgan klavishli hisoblash mashinalari, honani qorong'ilashtirish sistemasi, harakatlanuvchi sinf doskalari, sinf xonalarini telefon vositasida bog'lovchi avtomot qurilmalar kiradi.

Nazariy bilim negizida talabalarda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish bir necha bosqichlarda amalga oshirilishi mumkin.

Ta'limning mazmuni uning maqsadidan kelib chiqadi. Ta'limning mazmuni deganda, o'quvchilarning o'qish jarayonida egallab olishi lozim bo'lgan hamda tizimga solingan bilim, malaka va ko'nikmalarning aniq belgilangan doirasi tushuniladi. Ta'limning mazmuni bir qator ehtiyojlarni hisobga olish bilan belgilanadi:

1. Ijtimoiy ishlab chiqarishning eng zarur ehtiyojlar, ijtimoiy tuzimning hususiyatlari.
2. Davlatning xalq ta'limi va muayyan turdagi o'quv yurti oldiga qo'yadigan maqsad va vazifalar.
3. O'qitish qoidalaridan kelib chikadigan va o'quvchilarning imkoniyatlarini (yosh imkoniyatlari va boshqalar) e'tiborga oluvchi didaktik talablar.

Ta'lim jarayoni pedagogik jarayonning ajralmas, muhim qismlaridan biri bo'lib u o'qitish, bilim, ko'nikma va malaka hosil qilish masalalari bilan Shug'ullanadi. Ta'lim nazariyasini "Didaktika" tuShunchasi bilan ham ifodalanadi. "Didaktika" so'zi grekcha "Didasko" so'zidan olingan bo'lib, "o'qitish, o'rgatish" degan ma'noni bildiradi. Didaktikaning o'rganish ob'ekti o'quv jarayoni, o'quv jarayonining rivojlanish qonuniyatlari, o'qitish tamoyillari, metodlari va shakllaridir. Ta'lim jarayonining asosiy mohiyati tarihan to'plangan ijtimoiy bilim va tajribani yosh avlodga etkazish, avlodlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ma'lum tizim orqali amalga oshirish bo'lib hisoblanadi.

Albatta, avloddan-avlodga o'tib borgan sari ijtimoiy tajriba hajmi, demak bilimlar hajmi ham ortib boradi. Fan va tehnikaning rivoji ham ilmiy bilimlarning hajmiga va karakteriga ta'sir ko'rsatadi. Bularning hammasi esa o'z navbatida ta'lim tizimida o'z aksini topadi. Ta'lim tizimi har bir jamiyatning rivojlanish asosi bo'lib hizmat qiladi. Chunki aynan ta'lim tizimi jamiyatning har bir a'zosini ma'naviy, ilmiy dunyoqarashini shakllanishida eng asosiy o'rinni egallaydi. Shuning uchun ham barcha tarihiy yuksalish, yangilanish bosqichlarida aynan ta'lim tizimini isloh qilish muhim o'rin tutgan. Ta'lim tizimi har bir jamiyatning rivojlanish darajasidan hamda Shu jamiyatning talablaridan kelib chiqqan holda shakllanadi.

O'quv jarayonida ta'lim oluvchilar va pedagoglar o'rtasida o'ziga hos munosabatlar o'rgatilib bu jarayon ikki tomonning birgalikdagi faoliyati natijasida boradi. Shuning uchun ham ta'lim jarayoni ikki tomonlama harakterga ega deyiladi. Pedagoglar va talabalarning faollik darajasi ta'lim jarayonining samarasini belgilaydi. Albatta bu jarayonda pedagog yo'naltiruvchi sifatida maydonga chiqadi. Pedagog aniq maqsadni ko'zlab reja va

dastur asosida bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi.

Talabalar esa ularni faol o'zlashtirib olishlari kerak. Ta'lim jarayonida pedagog o'rgatish, bilim, malaka, ko'nikma hosil qilish vazifasini bajarsa, talabalar o'zlashtirish jarayonini o'z boshidan kechiradilar. Bu murakkab psixik jarayon bo'lib, sezgi, idrok, tasavvur, tafakkur kabilar ishtirokida boradi. O'qish talabalarning o'zlashtirish, bilish qobiliyatlari, fikrlash operaciyalari va harakatlarini hosil qilish jarayonidir. Bu passiv tomoshabinlik jarayoni emas, balki talabaga noma'lum bo'lgan haqiqatlarni ochib beradigan faol, ijodiy faoliyat jarayonidir.

Ta'limning asosiy vazifalaridan biri insoniyat hozirgacha erishgan ilmiy bilimlar va fan tehnikaning yutuqlari bilan yosh avlodni qurollantirishdir. Yosh avlodda Shunday bilimlar tizimini yaratish lozimki, bu bilimlar ularning keyingi rivoji uchun asos bo'lib xizmat qilsin. Hozirgi kunda bilimlar hajmi, ahborotlar hajmi tobora oshib borayotgan bir davrda ta'lim tizimi talabalarga berishili kerak bo'lgan bilimlar, malaka va ko'nikmalar hajmini belgilash hamda bu jarayonda qaysi omillarni hisobga olish kerak degan masalalarni echimini topish ustida bosh qotirmoqda.

Xulosalar. Zaruriy bilimlar hajmini belgilash va shu bilan bir qatorda o'qish muddatini aniqlash eng muhim masalalardan biri. Ta'lim jarayonida biror fan sohasidagi insoniyat tomonidan erishilgan hamma narsalarni o'rganish kerak deb o'ylash mutlaqo noto'g'ri bo'lar edi. O'quv jarayonida eng asosiy, eng muhim bilimlar-fanlarning asoslari o'rganiladi. Ammo Shunga qaramay hozirda o'rganish zarur bo'lgan yangi-yangi fanlarning tarmoqlari (ekologiya, oila psixologiyasi, iqtisod asoslari, ma'naviyat asoslari) vujudga kelmoqdaki ular ta'lim hajmini benihoya kengayishiga sabab bo'lmoqda. Biz bu muammolarni ta'lim tamoyillarini (principlarini) buzmaganda, yosh avlodning sog'ligiga ziyon etkazmaganda holda echimini topishga harakat qilmoqdamiz.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. S.S.Abdullayev, Azimov S.S, Avezov Sh.N. "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasini o'qitish metodikasi" –"Durdona"-2020 yil. 75-76 bet.
2. Shomuhamedov R.J. Innovation texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. T: Nizomiy nomidagi T D F J , 2004 yil. 12-13 bet.
3. Sobirov T.R, Avliyakulova N.M. "Tasviriy san'at o'qitish metodikasi" darslik-"Kamolot"-2023 yil. 43-45 bet.
4. Avliyakulova N.M. "Tasviriy san'at o'qitish metodikasi" darslik-"Kamolot"-2022 yil. 66-67 bet.
5. Olimov Q.T, Uzoqova L.P, Alimov A.A, Jo'rayev H, Jalolova D.F, Alimov A.T, Mirzayeva F.T. "Kasb ta'limi metodikasi" darslik-Toshkent-"Fan va texnologiya"-2016 yil. 78-80 bet.
6. Abdullayev M.T, Hayitov B.X. "Kasbiy ta'lim metodikasi"-Toshkent-"Navro'z"-2017 yil. 113-115 bet.
7. Sayidahmedov S.N, Abdvohidov S. "Kasb ta'limi o'qituvchisining pedagogik faoliyati modeli" Toshkent--"Fan va texnologiya"-2017 yil. 95-96 bet
8. Muslimov N.A., Sharipov Sh.S., Qo'ysinov O.A. "Mehnat ta'limi o'qitish metodikasi kasb tanlashga yo'llash". Farg'ona- "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati"-2014 yil. 32-35 bet